

deću liepu bilješku: — »Od Plehana (u Bosni kod Dervente) je 1 s. k sjevero-zapadu selo Živinice, a na liepu vrhunca (poviše kućice Andrije Turakića) držala se je još godine 1697 kršćanska crkva, te se i dan današnji to mjesto zove *crkvište*. Tu ti je bilo i kršćansko groblje, pa eto crkve je nestalo, a groblje se još otvoreno vidja, te ga narod zove **ćelar**.¹⁾ Izmedju ostalih spomen-kamenova je krst od žrvnjaša kamena (krasno ukresan), te je visok m. 1,30; širok na križnici (perima) m. 0,40; a debeo m. 0,16.« —

Vid Vuletić-Vukasović.

O napredku arkeološkičke znanosti u našoj Hrvatskoj zemlji.²⁾

Svetkujući se pedesetgodišnjica našega književnoga preporoda, zapade i mene čast, da vas, veleučeni kolege, velecijenjena gospodo, izviestim o napredku arkeološkičke znanosti u zemljah, koje sastavljaju ovu našu trojednu kraljevinu ili vam Hrvatsku. Ako taj napredak nebjaše do sada dosta obilan i sjajan uza sve bogatstvo našega arkeol. položaja, tomu se čuditi nije, uvažuje li se dobro okolnosti, u kojih se naš narod nalazio kroz prošle vjekove, dielom naime pod tuđjim jarmom, a sav neprestano u borbi za život sa raznimi dušmani, koji ga obkružavali. Osim toga ima i danas naroda od našega daleko moćnijih i bogatijih a u daleko boljih okolnostih glede položaja, političkog navlastito, koji ne malo i u ovom pogledu za našim zaostaju.

Nego uza sve to u njekih stranah našega naroda ova znanost bjaše si našla vrlih njegovatelja još od onda, kad iza više stoljetnoga mraka započese u Italiji svićati prvi traci nove kulture sveobćega preporoda, odkuda se kašnje kroz ciele svijet razljeogoše. U što su našinci već uz prvo svjetlo znatnu pomoć pružali Italiji na književnom polju u obće, u tom radu ne zanemariše ni samu arkeologiju. Ostaju nam iz najprve dobe dva velecijenjena rukopisa od naših i na našoj zemlji sastavljena, u kojih se nalazi nanizau liep broj rimskih nadpisa u Dalmaciji odkritih. Jedan, koji se sada čuva u Marciani (*Cl. 14. n. 124*), nazva slavni Mommsen (*Corp.*

¹⁾ Ovo je stara riječ, te znači greblje, t. j. od latinskoga *cella*.

²⁾ Iz *Rada* jugoslav. Akademije.

Insc. Lat. III. 271) *codex Tragurinus*, te misli, da je tu sbirku, bar većim dielom, sastavio neki *Caepio* (Cipeić-Cipico) iz Trogira, a da ju je medju god. 1434—1440 Gjorgj Begna, i on našinac, prepisao. U to doba Dalmaciju proputova (jeseni g. 1435—1436) glasoviti arkeolog Cyriacus Jakinjanin, jedan od najstarijih i najvješitijih italijanskih učenjaka ove struke, te se čini, da se je naš Begna, a možda i Cepio, s njim u tjesnom odnošaju nalazio, pošto nam ostade i jedna Cyriakova poslanica na Begnu upravljena u arkeolog. poslu. Drugi rukopis isto tako iz XV. stoljeća, nazvan po Mommsenu (l. c.) *Jadertinus antiquus*, koj se sada čuva u Vatikanskoj knjižnici (br. 6875), navadja istina 60 nadpisa, koji se nahode i u *Codex Tragurinus*, ali uz ove ima još i ne malo drugih, kojih ondje nema. Po Mommsenu (l. c.) sastavitelj ove druge sbirke bio bi pomenuti Gjorgj Begna rodom iz Zadra. Osim ovih dvaju čuva se u Vatikanu pod br. 7019 još jedan rukopis iz XV. stoljeća, prije svojina Ivana Lucića, sa malom sbirkom solinskih nadpisa, koju je isti Lucić i tiskom na svietlo dao (*Inscrip. Dalm. p. 24*). Jedna druga napokon sbirka nadpisa dalmatinskih, i ona iz XV. vieka nalazi se sada u Modeni medju rukopisi slavnoga Muratorija sa podpisom: *presbyter Marinus Marincisc Albonensis canonicus m. p.* (l. c.), i taj dakako naše gore list.

Ovo su jamačno prvi listići jedva zemetnuta pupoljka, ali su i jasni znakovi, da ćemo brzo i do cvjetaka. Prvi, koj se od naših stavi, da i znanstveno obradi arkeologičko polje, bjaše onaj sveobći um, preporoditelj naše hrvatske knjige, koga slavni Ariosto božanstvenim nazva, naime **Marko Marulić** Splječanin (1450=1424). **Franjo Natalić**, Marulićev sugradjanin i prijatelj, revno je sakupljao starine po Solinu, i u svoju palaču u Spljetu prenašati i zidati davao, a Marulić jih svestrano razsvjetljivao. Povieda isti Natalić, koj je Marulićev život opisao, da je Marko sastavio *Commentarius in inscriptiones veterum in marmore incisas*. Odlomci ovoga djela Markova jesu bez dvojbe oni nadpisi sa tumačem, što smo mi za prvi put podpuno god. 1876 u Radu jugoslav. akademije (*knj. XXXVI—VII. str. 82—102*) na svjetlo iznili pod naslovom: „*Inscriptiones latinae antiquae Salonis repertae, a Marco Marulo Spalatensi collectae et illustratae*. Crpili smo iz rukopisa Ivana Lucića, koj se čuva u Marciani (*Ital. Cl. XI. n. 67*). Prepisa ga Lucić iz Vatikanskoga rukopisa (br. 5249 f. 1—15), te je i sam izdao nadpise bez tumača (*Inscriptiones Dalmaticae, Venetiis 1673 p. 24 sqq.*)

a po njem i Mommsen (l. c. III, p. 274). Mal ne u isto doba **Simun Begna Zadranin** († 1536), modruški biskup, slavni junak Lateranskoga sabora, onaj, koj god. 1531 na Rieci podignu prvu narodnu tiskaru u našoj zemlji za tiskanje glagoljskih knjiga, veoma se zanimao sakupljanjem i izraživanjem starih naših spomenika, te je u rukopisu svoje bilježke ostavio (Diz. biogr.). Koncem pako ovog XVI. stoljeća **Dinko Zavorić** Šibeničanin u svojoj hrvatskoj poviesti latinski napisanoj (*Marciana Cod. lat. Cl. X. n. 40*) upotriebi liepi broj rimskih nadpisa, Mommsenu nepoznatih, koje smo mi prvi put na svjetlo izdali.

Malo zatim početkom XVII. stoljeća rodi se u Trogiru otac naše povjesti **Ivan Lučić** (g. 1609 † 1669). U Lucića našla je i arheološka znanost gorljiva zastupnika. Već smo i gori njegove zasluge iztaknuli. God. 1673 bieli su sviet ugledale u Mletcih njegove *Inscriptiones Dalmaticae*, koje on stranom sam ispisa iz izvornika, a stranom uze iz raznih rukopisa i knjiga. Nadpisi i drugimi spomenici služio se pako i u svom glavnom djelu »*De regno Dalmatiae et Croatiae* (Amsterdam, Francofurti 1666, Viennae 1748 1758). Uz Lucića radili su tada na ovom polju u Zadru: **Sime Ljubavac**, koj pokupi i razjasni sve do tada poznate rimske nadpise u Zadru i u njegovoj okolici, i **Valerij de Ponte**, zadarski nadbiskupski namjestnik (1656—1669), koj se isto tako zanimao starinami navlastito svog roduoga grada; na Visu: **Dr. Antun Karamanić** († 1721), poznati Ovidijev protumačitelj, koj se je mnogo bavio starožitnostmi Hvarskimi i Viškimi, te po smrti ostavio znatne uspjehe svojih izraživanja u rukopisu, koj se čuvao u knjižnici braće Kapor u Korčuli pod naslovom: *Epistolae philologicae in quosdam nummos et quaedam marmora litterata Dalmatiae*, i u drugih pomahnjih kašnje kojekuda raznesenih; tako na pr. u sbirki rukopisa vit. Cicogne u Mletcih (sada u grads. muzeju Corer) nalazi se pod br. 1637 snop listova, što su si jedan drugomu pisali o arkeol. predmetih Karamanić i **Jakov Salečić Korčulanin**, ondje kanonik, iz kojih se razaznaje, da se i **Jakov Salečić** († 1747) starinami živo bavio (napisa razpravu o brodolomu sv. Pavla, i razsvietli više nadpisa i starih izpravah), a prvi opazi predhist. mogile po vrhovih korčulanskih bregova, kojim Karamanić pravo zvanje pogodi; u Spljetu: **Ivan Pastrčić** († 1708), vrli poznavalac iztočnih jezika, koj napisa znamenito djelo: *Patenae argenteae mysticae, quae utpote divi Petri Chrysologi Forocorneliensis civis atque Ravennatis ar-*

chiepiscopi munus, Foro-Cornelii in cathedrali ecclesia s. Cassiani M. colitur, descriptio et explicatio, Romae 1706; u Postirih na Braču: **Nikola Micheli-Vitturi** (1654—1721), koj se je osobito zanimao novci i nadpisi rimskimi, te je i napisao razpravu o njekojih novcih prvih rimskih careva našastih na onom otoku, jošte u rukopisu, te u Povlju **Ivan Ivanišević** (1608), jedan od najslavnijih naših narodnih pjesnika, koj se bavio rado starinami istoga otoka (*V. Viestnik 1881 br. 2. str. 44*).

Dočim se u Dalmaciji tako liepo njegovala arkeolog. znanost, poče se i s ove strane Velebića pomoljavati koj zračić i na ovom znanstvenom polju. Znamo samo za **Nikolu grofa Draškovića** da je bio velik ljubimac rimske numismatike (*V. Viestnik 1880 br. 3. str. 77*). **Pavao Vitezović** (Ritter) Senjanin, pravnički opravitelj dvorski u Beču, lički podžupan (g. 1691), kr. savjetnik i baron († 17 prosinca 1713), mnogo se bavio narodnimi starinami a navlastito opisivanjem grbova, te izda: »Stemmatographia sive armorum illyricorum delineatio, descriptio et restitutio. Viennae. 1707« u 4-ni sa rezbarijami, te iznova: »Editio nova auctior, Zagrabiae 1702,« 16 listova u 4-ni sa rezbarijami. Ova radnja bje prevedena na hrvatski i tiskana cirilskimi slovi u Beču sa rezbami Zafarovića.

I tečajem XVIII. stoljeća nije manjkalo u nas radnika na njivi arkeol. znanosti. U Dalmaciji ostavili su dobrih tragova takova rada **Dr. Ante Danieli** (*Tommasoni*) u Zadru (*oko god. 1750*), koj je revno a ogromnim troškom sakupljao starine po zadarskom okružju, navlastito u Ninu, te i sam izkapao, i tako si sastavio bio znameniti muzej, u kom se je kiparstvo iz klasičke dobe osobito odlikovalo (*V. Viestnik 1881 br. 2. str. 58*). I ta naša sjajna sbirka s nehajstva ondješnjega poglavarstva prodje u tudjinstvo, da bude na bubanj rasprodana. **Bernardi Jerko**, spljetski kanonik, po nalogu ondješnjeg nadbiskupa Miroljuba Bizza, vrlog njegovatelja starina sabirao je nadpise po spljetskoj biskupiji. **Petar Barnaba Ferro** Korčulanin († 1777), jezuit, nalazeći se u Poreću kao gost ondješnjega biskupa Gaspara Negri-a, opisa njegovu sbirku starina, onda veoma na glasu. Isti protumači obširno znameniti nadpis u Skradinu izkopan, izdan pod naslovom: *Commentarius in monumentum Arusianum (Raccolta Calogerana 1753. Tom. 49 p. 439)*; te još njekoliko drugih ondje našastih: „*Iscrizioni trovate a Scardona, descritte (Nuova Raccolta d' opuscoli, 1760. Tom. VII. p. 31—59, 1—29. — Istria 1851. 49.)*”; a ne malo arkeol. razprava ostavi u

rukopisu ne sasvim obradjenih. **Lovrić Ivan** — Osservazioni sopra diversi pezzi del viaggio in Dalmazia del sig. abate Alberto Fortis etc. Venezia 1776. **Micheli Vitturi knez Rados Ante** — Saggio sopra l' antica città di Salona, Venezia 1779. **Petar Alek. Bogetić**, spljetski kanonik († 1784), veoma se trudio o nadpisih solinskih, te je u rukopisu ostavio: *Inscriptiones antiquae ex marmoribus saloni-tanis fideliter descriptae*. **Šimun knez Stratiko Zadranić** (1733—1829), sveučil. profesor u Padovi, matematik na glasu, kašnje senator prve italijanske kraljevine, uspješno se laćao i arkeologićke znano-sti, te je na svjetlo dao: *Dell' antico teatro di Padova, Padova 1795*. — *M. Vitruvii Pollionis, architectura cum exercitationibus I. Poleni et commentariis variorum, Utini 1825*. — *De duabus formis archety-pis aeneis ad antiquum numisma majoris moduli pertinentibus disqui-sitio, Veronae 1799 in 8-vo cum figuris*; a ne malo ostavio u ruko-pisih. **Ivan Josip Paulović-Lucić** (1754—1818) Makaranin, doktor obojega prava i biskupski namjestnik u Makarskoj, ćlan raznih akademija, bjaše jedan od najrevnijih iztražitelja drevnih spomenika u Dalmaciji, te su ga i strani strukovnjaci dapaće i kr. akademija nadpisa i krasnih nauka u Parizu ne malo cienili. Muogo je toga na svjetlo dao; nam je pako spomenuti sliedeća djela: *Marmora Macarensia, 1789 (Raccolta Ferrarese vol. XXI)*; *Additio, 1793 (l. c. vol. XXV)*; *editio secundu aucta et illustrata, Rhacusae 1810*. — *De suplicio aedificiorum sub Diocletiano imperatore, Venetiis 1796* kao *Additio altera, te Additio III, Venetiis 1802*. — *Marmora Traguriensia, Rhacusae 1811*. — *Romanarum antiquitatum analecta quae-dam, Jaderae 1813*. — *Novissima palaeographica numismatica mytho-logica atque dactylographica additamenta, Venetiis 1817* (netiskano). U rukopisu pako br. 1604 Cicognine sbirke u mletać. muzeju Corer nalazi se još nekoliko bilježaka, te duga *epistola ad Colctium* ar-keolog. predmeta. **Andrija Cikarelić** iz Pućišća na Braću (29 ožuj. 1759 — 14 list. 1823), ondje župnik, budno je tražio i bilježio starine po onom otoku, te jih dielomice i na svjetlo iznio u svojih spisih: *Osservazioni sull' isola della Brazza e sopra quella nobiltà, Venezia 1802*; — *Apologia alla dissertazione sopra la patria di s. Girolamo* (bez mjesta i godine); — *Esame critico sopra la patria di s. Elena, Spalato 1814*; — *Saggio sopra la città di Narona e sopra la republica narentina in Dalmazia 1822* (na svjetlo dao prof. Ivan Dauilo u programu Zadarske gimnazije za škol. god. 1859—60) Zara 1860.

(Sliedi dalje). S. L.